

УЧЕНИЧЕСКОТО ПОРТФОЛИО

(инструмент за приобщаване на учениците към ценността на училищното образование;
инструмент за оценка на качеството на обучението; инструмент за самооценка от
учениците на техния напредък; елемент от съвкупната оценка на учителя за учебно-
познавателните постижения)

проф. д-р Марияна Стефанова

Съдържание

1. Необходимост, същност, значение, смисъл и функционалности на ученическото портфолио
2. „Точка на толеранс” между ученическото портфолио и рубриката „Архив на моите ученици” в учителското портфолио
3. Варианти на ученическото портфолио
4. Операционален модел на ученическото портфолио
5. Пътеводител за учителя: Как да насърчавам и обучавам учениците да създават и поддържат персонално ученическо портфолио
6. Плюсове и минуси на практиката *ученическо портфолио* (положителни и отрицателни ефекти)

НЕОБХОДИМОСТ, СЪЩНОСТ, ЗНАЧЕНИЕ, СМИСЪЛ И ФУНКЦИОНАЛНОСТИ НА УЧЕНИЧЕСКОТО ПОРТФОЛИО

*Концепция на инструменталната практика **ученическо портфолио***

1) *Ученическото портфолио (УП) - практика, чрез която ученикът поема своя дял на отговорност в обучението*

Поддържайки портфолио, ученикът постепенно осъзнава, че той, наравно със своя учител носи **отговорност за качеството на своето обучение.**

Защо и ученикът, заедно с учителя носи отговорност за качеството на своето обучение?

Този въпрос не е самоцелен, нито опит за изпразнено от смисъл и съдържание теоретизиране. Напротив, въпросът има ясен и конкретен прицел: кой и как може да заслужи правото на оценка на постиженията и напредъка на ученика, а следователно, - и на оценка на качеството на обучение. Проблемът за инструменталното осигуряване на проследяването на динамиката на оценките на постиженията и, следователно, на напредъка, може да се преодолее в достатъчно гарантирана степен чрез инструмента *портфолио в училищно-образователна среда*. У нас вече навлиза учителското портфолио, отчасти училищно-институционалното портфолио, предстои портфолиото на директора или управленското портфолио и пр. Тук става дума за ученическото портфолио и като тип портфолио то е подвластно на концепцията за портфолио изобщо¹. **Основната характеристика на портфолиото се свързва с неговата (само)оценителна функционалност за презентирание на възможно най-доброто като достижение и като потенциал на един или друг индивид.** Въпросът, зададен в началото на този абзац: *Защо и ученикът, заедно с учителя носи отговорност за качеството на своето обучение?*, е концептуален за ученическото портфолио. Това е така, тъй като оценяването на учебните постижения и инструменталното проследяване на тяхната динамика, най-вече като напредък, се основава на по-дълбинния въпрос за това кой има право да оценява и какво е мястото на самооценката, респ. кой носи отговорност за учебно-познавателните резултати.

Двата субекта – учител и ученик, са във взаимодействие с интегрирани една в друга функционалности в дейността на всеки от двата субекта. Същественото е в ясно определените **различия в двете функционалности** на обучителното взаимодействие – тази на преподавателската дейност и тази на учебно-познавателната дейност.

¹ Повече вж например: М. Стефанова. Учителското портфолио – иновационна техника за диференцирано оценяване на качеството на учителската дейност. – *Управление на средното образование*, № 1-2, 2006

Основната **преподавателска** функционалност е учителят да разработва учебно съдържание по учебен предмет така, че то да е достъпно, включително практически приложимо през призмата на личния познавателен и житейски потенциал и опит на ученика. Посочената функционалност на преподаването съдържа изграждане на „сценарий“ на определено учебно съдържание, „постановка и режисура“ в рамките на отреденото учебно време. „Сценарият“, „постановката“ и „режисурата“ на учебно съдържание означава преди всичко неговото „сюжетно“ близко до потенциала и опита на ученика фрагментиране под формата на формулиране и възлагане на учебно-познавателни задачи/ситуации.

Основната **учебно-познавателна** функционалност е ученикът да се мотивира, ориентира и реши възлаганите от учителя учебно-познавателни задачи/ситуации.

Така дефинирани и пояснени, двете различни, но интегрирани една в друга функционалности на дейностите на учителя и на ученика в процеса на обучението показват много ясно единната, но споделена отговорност между учител и ученик за качеството на обучението.

В резюме дотук с идея за преход към следващата концептуална характеристика на УП: Ученическото портфолио поема част от отговорността за оценка от учителя на учебно-познавателните постижения и напредък на ученика чрез самооценката от ученика. Условието е ученикът да бъде обучен да проявява/показва/демонстрира своите ЗУК към даден момент и в развитие, да ги помества в съответна самооценителна скала, включително чрез представяне на доказателства и самоанализи за това, че е усвоил даден набор от учебни цели.

2) Ученическото портфолио (УП) - добър инструмент за самооценка от ученика на своите постижения към даден момент и на напредъка си в усвояването на знания, умения и компетентности (ЗУК) по всеки учебен предмет

Това означава, че предмет на УП е основно самооценката от ученика на своите постижения в усвояването на ЗУК съобразно ДОИ.

От дълго време насам един въпрос поражда доста спорове, кога с опит да се основат научно, кога на чисто емпирично, вкл. обществено-разговорно ниво: Редно ли е ученикът да се самооценява в процеса на усвояване на ЗУК с оглед покриване на ДОИ; а на втори, по-дълбок план въпросът обикновено опира до спорната обективност на самооценката (а и на оценката, която дава учителят). И тъй като УП е инструмент за самооценка на постижения и напредък в училищното образование и обучение, така както за всяко портфолио е характерно представянето на (само)оценки, разискването на въпроса за това дали е редно и дали е

обективно самооценяването от ученика, е от концептуална важност за разбиране на същността, смисъла и функционалностите на УП.

Ако се използва една друга лексика, характерна за производствената сфера, ще се получи добра обяснителна фигура относно възможността ученикът инструментално да наблюдава, анализира и оценява степените на постигнатост на учебните цели и оттук на своя напредък като ученик, разбиращ ценността на училищното образование, а впоследствие и на ученето през целия живот. Ако условно обучението се интерпретира като „производство”, то „производители” на обучението с еднаква отговорност са и учителят, и ученикът. Разликата е във функционалностите (както беше пояснено по-горе). Следователно, ученикът НЕ е „потребител” на обучението, а Е единият от двата „производителя” на обучението.

Оттук следва, че както учителят има право да оценява постиженията на ученика, така и ученикът има право да самооценява своите постижения. Това е така, доколкото (само)оценката, наред с оценката, която учителят поставя, е неотменяем компонент на качеството на „произведеното” обучение. *Характерното е средоточието на самооценка и оценка.*

Коя и каква самооценка е предмет на УП? С какви елементи се характеризира тя?

- i. Най-общо самооценката е от два типа. Единият тип самооценка е личностната самооценка тогава, когато индивидът оценява своя *Аз-образ* като желан и като реален спрямо и в конкретна социална среда. Известно е, че при този тип самооценка двата възможни екстремума са завишена и занижена самооценка. В зависимост от това се интерпретират личностни установки, диспозиции, тенденции и пр. Проектират се стратегии за за социално приемлива корекция, съответно за просоциално и проактивно поведение. Този тип самооценка НЕ е предмет на УП. Другият тип самооценка е дейностната самооценка тогава, когато индивидът оценява свои постижения като субект на дадена дейност – професионална или друга социално-ролева дейност. В случая това е учебно-познавателна дейност, т.е. дейността на ученика по постигане на определени учебни цели. **За този тип самооценка става дума като предмет на УП.**
- ii. Най-кратката необходима характеристика на самооценката като предмет на УП представя тази самооценка като елемент от осъзнаването и осмислянето на учебно знание. Осъзнаването и осмислянето включват и означават най-вече **разбирането от ученика на практическата приложимост на знанието в негов личен план**, през призмата на неговия познавателен и социален опит до определен момент. Също така през призмата на неговия възрастово детерминиран и индивидуален познавателен потенциал, сензитет и развита до определена степен рефлексивност. Самооценката се характеризира с **възможността на ученика да проектира себе си като субект на**

познавателна дейност стъпка назад, стъпка в актуалното настояще (сега) и стъпка напред. Освен това той проектира себе си като субект на лична своя практическа или житейска дейност, в която да приложи даденото знание така, че да се ориентира или да реши даден проблем в ситуация, в която е реален участник. И накрая, но не на последно място по важност, **самооценката влияе положително и по естествен начин за почти автоматизирано сработване на мотивация за учене.** Когато ученикът оползотворява правото и отговорността си да определя през своята гледна точка, но съобразно предоставени му критерии, своя напредък, заработва пусковият психологически механизъм „О, аз мога!“. В този смисъл тук не стои въпросът за обективността на самооценката. Самооценката помага на учителя да свери своята оценка със самооценката така, че да прозре най-близко перспективната стъпка на ученика, от която той се нуждае. **Смисълът и ползата е в средоточието на самооценката и оценката.** То, от своя страна, поражда необходимостта за учителя още по-ясно да осъзнае своята отговорност в обучението – да го направи спрямо функционалността на преподаването (описана и обяснена по-горе тук, в това изложение) така качествено, че то да стане привлекателно, достъпно и практически приложимо за личния познавателен и социално-житейски опит на ученика. **Средоточието на оценка и самооценка допринася за преодоляване на ефектите на субективизъм, на които понякога дори неволно е подвластен учителят.** Най-разпространеният ефект на субективизъм при оценяването извън стандартизираните и нормативни тестови формати е ефектът на ореола. **И обратно, средоточието на оценка и самооценка допринася за доближаване на самооценката от ученика до възможния обективен максимум,** като основният критерий е нормативно зададеният стандарт, който следва да покрие ученикът. Обобщено казано, проявява се производна функционалност на УП то да е инструмент за естествена мотивация за учене, за приобщаване към ценността на училищното образование и обучение, в перспектива – към ученето през целия живот.

iii. Операционална съдържателност на самооценката като предмет на УП. Най-кратко операционалният състав на самооценката като предмет на УП се изразява с „формулата“: самооценка = резултат като данни от усвоеността на дадени ЗУК + доказателство за усвоеност + самоанализ. По-долу в изложението се отделя специално внимание и място на всяко от трите „събираеми“. Самооценката от ученика на неговите постижения и напредък до определен момент се представя в различни продуктови формати – словесно описателен, словесно обяснителен, - т.е. кратки текстове на ученика; изобразителен продуктов формат; схематичен; компютърна презентация; видеоклип и пр. Форматът се предопределя от заданието, което е възложил учителят. Това означава, че всяко задание съдържа в условието си начина на представяне на решението. С други думи, **решенията**

на учебно-познавателните задачи, в чието формулиране се проявява функционалността на преподавателската дейност, **се предопределят в условието на задачата** и съставляват операционалното ядро на дадено постижение, което ученикът самооценява. Операционалността на самооценката, която прави от УП добър инструмент за съвкупното оценяване на качеството на обучение, се пренамира във възможността за представяне от ученика на своите постижения в динамичен вид, т.е. те се проследяват основно в тенденция за напредък. Самооценките се генерират, с което се открива и хоризонт за по-нататъшните очаквани резултати от дейността на ученика по усвояване на ЗУК. В приложение № 1 на настоящата статия се представя един ефективен инструмент за (само)оценяване на качеството на дадено обучение. Той може да се използва от учителя периодично, по негова преценка – или в края на всеки учебен час при изучаване на определен раздел от учебното съдържание, или ежесечно и пр. Важни условия за използване на инструмента: а) оценяването от учениците на качеството на проведено обучение в рамките на един учебен час е анонимно; б) учителят обработва оценките, дадени от учениците и в началото на следващ учебен час в рамките на 2-3 минути ги представя на учениците; обсъждат се техните впечатления по собствените им оценки, обобщени от учителя; в) инструментът е специфичен с това, че е основан на психологическите механизми на усвояване на знание, с което създава впечатление и конструктивна илюзия у учениците, че те оценяват работата на своя учител, а всъщност това е на повърхностния план; на втория, паралелен и по-дълбинен план ученикът се самооценява; инструментът е конструиран именно по този начин, защото се основава на концепцията за обучението като взаимодействие между две равноценни и равноотговорни дейности – тази на учителя и тази на ученика; г) инструментът е стандартизиран и учител може да го използва, но без да променя смисъла на въпросите в него, нито тяхната подредба; може да модифицира изказа във въпросите съобразно възрастовите особености на своите ученици².

- iv. Самооценката има свой прототип в практиката *Езиково портфолио*, респ. *Езиков паспорт*. Този прототип играе ролята на добър, при това нормативно уреден пример за самооценката не само като необходимост, но и като възможност без да стои проблемът за нейната обективност. Функционалността на самооценката отдавна е обоснована от научно-психологическа и педагогическа гледна точка. Така УП се явява иновационен училищно-образователен артефакт спрямо Езиковото портфолио/Езиковия паспорт като прототип.

В резюме дотук относно самооценката като предмет на УП: Особено важното в значението, смисъла и ползите на УП е неговата първообразна функционалност да представя

² Повече за инструмента вж М. Стефанова. Педагогическата иновация. С., 2005

собствени постижения и напредък на ученика чрез своята самооценка. Производната функционалност на УП се свързва с употребата му като естествен мотиватор за приобщаване към училищно-образователната ценност, за учене, включително в перспектива за учене през целия живот. Самооценката на личния и оличностен учебно-познавателен напредък е индикатор за проявена отговорност и дялово съ-участие на ученика в обучението. Същевременно, като такъв индикатор УП дава достатъчната и необходима гаранция за качество на обучението. УП е единствената засега територия, на която ученикът може да³ оползотворява правото си на самооценка на своите учебни резултати. УП е един от добрите инструменти за преодолителност на основния проблем в училищното образование и обучение – познавателно и интелектуално насилие върху ученика чрез академичен тип знание, сваляне на учебно съдържание от горните в долните класове, информационна претовареност, и най-важното – отсъствие на преработване на научното съдържание в учебно, така че да се пречупва през призмата на личната приложимост от ученика. Казано по друг начин, чрез УП може да се върви по-гарантирано към парадигмата на оличностеното знание⁴.

3) Изисквания, ресурси, ограничения

- a. Колкото по-отрано започне работата по включване на ученическото портфолио в пакета дейности и взаимодействия в училищно-образователната среда, толкова по-гарантирано ученикът ще осъзнае своевременно своята отговорност за приобщаването си към ценността на училищното образование, а оттук и своята отговорност за приобщаването си към ценността на ученето през целия живот.

Колко по-отрано?

Психологическите механизми и закономерности на усвояването на социален опит, на знания за природата и изкуствата, на умения за техния трансфер и компетентности за практическа приложимост са отдавна изяснени. Извън предмета на настоящото разискване остават механизмите на усвояването при новороденото, при детето в младенческа и ранна възраст и в предучилищна възраст.⁵

Коя е сензитивно подходящата възраст на ученика да започне да създава и практикува попълване на портфолио? Кога учителите могат да започнат да обучават

³ Има надежда в недалечно бъдеще тази недостатъчно опозната територия да се превърне в нормативно призната, т.е. акредитирана територия на ученика.

⁴ М. Стефанова, Педагогическата иновация, С., 2005

⁵ Детското портфолио, т.е. портфолиото на детето в предучилищен етап на основната образователна степен, се характеризира с редица специфики. Предстои публикация, посветена на детското портфолио.

своите ученици в ползите и начина на създаване и поддържане на персонално ученическо портфолио?

Отговорът е недвусмислено и еднозначно ясен, както от научна гледна точка, така и от установените практики в други образователни системи: от първи клас. Условието е да се познават спецификите на сензитета и рефлексивността на учениците в първи клас и по-нататък. Съответно на спецификите платформата на УП се модифицира според случаите.

в. По какво УП е различава от известните самооценъчни, най-вече оценъчни процедури?

Ученическото портфолио представя напредък, а НЕ пропуски в усвояването на учебно съдържание. Генерират се резултати от учебно-познавателната дейност така, че ученикът да прави своята самооценка не отделно еднократно, а сравнявайки, самоанализирайки тези свои резултати/решения. Генерирането на резултати означава и генериране на доказателства, които ученикът посочва, уверявайки, че е усвоил в определена степен дадено знание, в сравнение с предишни свои резултати.

с. Кои и какви постижения се представят в УП?

Ученическото портфолио е практика, представяща само и единствено процеса на усвояване на учебно съдържание по задължителните учебни предмети, по СИП и ЗИП. Относно другите постижения на ученика, достигнати извън учебните часове, в неформални обучения, предстои разработване на други формати на портфолио.

д. Необходимо ли е специално време, в т.ч. учебно време?

Не, не е необходимо отделно, допълнително учебно или лично време. Портфолиото се попълва периодично в рамките на учебен час, обикновено в края на часа и въкъщи, ако има поставени домашни задания. Портфолиото може да се поддържа от учениците или постоянно, или понякога. Когато учениците са в начален или прогимназиален етап изборът се прави заедно между учител и ученик. В гимназиален етап ученикът може да направи самостоятелно избора си дали да поддържа постоянно или понякога своето портфолио. Изборът зависи най-вече от операционализацията на ДОИ, т.е. от това, какъв тип и вид знание, умение и компетентност се предполага, че е усвоено от гледна точка на формата, зададен в ДОИ. Друга детерминанта, определяща избора е какво учебно съдържание се разработва в даден учебен час – дали е за ново знание или за обобщение и пр. При всички случаи е необходимо да се има предвид, че УП не е подходящо за репродуктивен тип знание, например исторически дати и др. под. При този тип знание от ученика се изисква просто да запамети дадена фактология. Следователно, ако все пак в даден момент се предложи и това да подлежи на самооценка, то следва да се отчита, че

всъщност ще се самооценява степента на тренираност на паметта, степента на проява на механическа или на логическа памет и всички останали свойства на паметта. Всичко това се отнася повече до личностната самооценка, отколкото до самооценката на учебни постижения и напредък. Най-подходящо е УП в случаите, когато се самооценяват постижения относно обобщаващ тип знание. При него от ученика се изисква да интегрира знания-идеи, знания-процедури, знания-закономерности, знания-взаимоотношения и др. под. знания от по-сложен порядък. Усвояването на посочените знания в обобщен формат, без детайли и частни случаи гарантира усвояване на модели за учене изобщо.

Необходимото време за поддържане или текущо попълване на УП варира. Най-често то е в зависимост от темпа на интелектуалната дейност на ученика, от обема на решението на поставена задача, по-точно от критериите за неговото самооценяване и от спецификата на учебния фрагмент, разработен в даден учебен час, върху който учебен фрагмент ученикът рефлексира в края на часа, като самооценява какво е разбрал (какво би било приложимо в неговия доскорошен личен познавателен или житейски опит и какво ще е приложимо в неговия настоящ и близообозрим бъдещ познавателен и житейски опит).

е. За кои учебни предмети и видове училища е подходящо УП?

Ученическото портфолио е подходящо за всички учебни предмети и всички видове училища с условие да се моделират платформи на УП, които да са съобразени със съответните специфики. Например, за образователните направления в детска градина; за начален, прогимназиален и гимназиален етап на средните общообразователни училища; за професионалните гимназии; за училищата по изкуства; за спортните училища; за ученици със СОП при тяхното включващо образование и обучение и всички останали. Настоящата статия разглежда типичния случай на УП. Предстоят публикации, в които се разглеждат специфичните случаи на УП, например за ученици със специални и със специфични образователни потребности, случаят на детско портфолио в среда на детска градина и пр.

ф. Необходими ли са специални помещения, обособени места и специално техническо оборудване?

Не са необходими. Достатъчно е обичайното лично физическо, емоционално и интелектуално пространство, и техническо оборудване, с което разполага ученикът в училищната и в домашната среда.

В резюме: Като цяло изискванията и ресурсите не излизат отвъд обичайната училищно-образователна среда. Има определени специфики, които, ако се познават, не налагат допълнителни ресурси. Посочените ограничения спомагат за снемане на възможното, но

излишно безпокойство относно иновацията *ученическо портфолио*. От друга страна, знае се, че всяко нововъведение закономерно поражда в началото съпротива с цел освобождаване от състоянието на фрустрация, което първоначално завладява човека. По-скоро, ако има проблем, то той е в недостатъчното познание за ученическото портфолио, за неговия неоченим потенциал, което може да се преодолее в процеса на работа с портфолиото.

4) *Определение на УП*

Ученическото портфолио е колекция от данни, подготвени и представени от ученика като самооценка на неговите постижения и напредък в усвояването на знания, умения и компетентности.

Данните представляват: а) решения на учебно-познавателни задачи/ситуации → б) доказателства, че знанието, умението и компетентността, приложени за конструиране на решението на задачата, са усвоени в определена степен съобразно ДООИ → в) кратък самоаналитичен текст, който играе ролята на обобщение от ученика, пречупено през призмата на неговия личен познавателен и социално-житетски опит; такава самоаналитична рефлексия удостоверява, че ученикът лично е признал значимостта на постигнатото знание или умение.

Тази саморефлексия е много по-ценна от селекцията на постижения и оценки на учениците, помествана в рубриката „Архив на моите ученици” в учителското портфолио (по-долу в изложението се пояснява разликата между УП и рубриката „Архив на моите ученици” в учителското портфолио).

Форматът на представяне на данните варира в зависимост от спецификата на учебното съдържание: словесни текстове, изображения, схеми, изчисления, компютърни презентации, видеоклипове, комикси и пр.

Идеята е ученикът да представя своите постижения по начин, по който, според него, представянето му ще е най-сполучливо, впечатляващо, интригуващо.

Общата цел на подготовката на данни и тяхното представяне е ученикът да докаже, че е усвоил даден набор от учебни цели; да докаже, че развива устойчива тенденция за напредък.

За да се акцентира върху тенденция за напредък ученикът записва това, което, според него, му предстои да усвои. Това е самоанализ, основаващ се на осмислена от ученика в определена степен до дадения момент потребност или недостатъчност от знание. Посочената специфика изразява много добре предимствата на УП в сравнение с множествово избираемите отговори на въпроси или задачи в тестовете, без, разбира се, те да се пренебрегват. И едното, и

другото, а и всичко останало, което е масова практика, има своя смисъл и функционалности, които се допълват.

В резюме: За да поддържа качествено портфолио ученикът следва да организира, синтезира и ясно опише своите постижения чрез решенията на задачи/ситуации; да съобщи конкретно и еднозначно какво е разбрал, как то е приложимо, как то се трансферира и интегрира в друго познание и пр.; да докаже това и да направи кратки самоанализи/пояснения.

Следователно, уникалността на успешното ученическо портфолио е в проявите на саморефлексия от ученика.

„ТОЧКА НА ТОЛЕРАНС” МЕЖДУ УЧЕНИЧЕСКОТО ПОРТФОЛИО И РУБРИКАТА „АРХИВ НА МОИТЕ УЧЕНИЦИ” В УЧИТЕЛСКОТО ПОРТФОЛИО

С навлизането на практиката *портфолио* в училищното образование все по-често се задава въпросът:

Ученическото портфолио не е ли част от учителското портфолио? Нали в учителското портфолио има рубрика, в която се паспортизират оценките, поставени от учителя на неговите ученици, а също и оценките от външно-оценителните процедури?

Ученическото портфолио НЕ е част от учителското портфолио. Между двете портфолия е „точката на толеранса”, която произтича от взаимодействието между преподавателската дейност на учителя и учебно-познавателната дейност на ученика. Това дидактическо взаимодействие⁶ по дефиниция е неотменяемо присъщо на обучителния, включително на оценителния процес.

Каква е разликата между интегрираната в учителското портфолио рубрика „Архив на моите ученици” и ученическото портфолио?

В архива на учениците в персоналното учителско портфолио, в обособена за всеки ученик папка учителят поставя, актуализира и допълва оценките, които ученикът получава. Също така се поставят оценки от външно оценителните процедури.

⁶ Повече за взаимодействието вж напр. М. Стефанова, Дидактическото общуване, С., 1999

Архивът представлява паспортизация на оценките на ученика, илюстрирани с репрезентативни продукти от учебно-познавателната дейност на конкретния ученик, които съдържат и съответната оценка и рецензия, ако има такава⁷.

С оглед ясно открояване на разликата с УП е необходимо да се отбележи, че в персоналното си портфолио учителят представя свои периодични аналитично-оценъчни рекапитулации на учебно-познавателната дейност на учениците от даден клас и/или на отделни ученици. Когато учителят избира в даден момент да представя оценъчни рекапитулации на отделни ученици, то това обикновено са най-успяващите и не толкова успяващите. Двете екстремни категории ученици се възприемат като репрезентативни за (само)оценката на дейността на учителя, в т.ч. и за качеството на обученията, които той осъществява. При наличие на актуални данни се представят и сравнителни (само)анализи на учителя. Тези анализи дават представа за постиженията на конкретните ученици на конкретния учител в сравнение с резултати от вътрешно училищни оценителни процедури, от национални външно оценителни процедури, от олимпиади и международни изследвания, каквото например е PISA и др.

За разлика от накратко описаното съдържание на ученическия архив в учителското портфолио, в ученическото портфолио се проследява самооценката от ученика на неговите постижения и напредък.

Какво представлява „точката на толеранса” между двете портфолия и коя е нейната основна функционалност?

От научно-психологическа и педагогическа гледна точка, и от гледна точка на образователната практика оценката и самооценката са еднакво необходими и значими. Следва да са реципрочни и да се допълват взаимно по функционалност. От друга страна, както беше пояснено по-горе, двата инструмента – ученическо портфолио и учителско портфолио, имат различни концепции и дизайн на съдържанието и структурата. В този смисъл е и точката на толеранса, доколкото двата инструмента са различни, а същевременно взаимно се допълват по функционалност така, че устойчиво да се поддържа единна в посоката си функционалност на двете портфолия. *Единната функционалност е еднозначно и ясно определена и тя се състои в това да се измерва и означава качество на обучение, разбирано и реализирано като взаимодействие между преподавателската и оценителна дейност на учителя и учебно-познавателната и самооценителна дейност на ученика.* **Взаимно допълващи се, оценката и самооценката задават определена траектория на качеството на обучението.**

⁷ Подробно за рубриката „Архив на моите ученици” в учителското портфолио може да се намери в електронния продукт „Учителско портфолио” с автор М. Стефанова.

„Точката на толеранса” означава, че не би могло да се търси нито конфликт на оценки и самооценки, нито степени на съвпадение. Такова едно търсене би довело много скоро до изкуствено изграждане на резистентност на ученика към тази така необходима саморефлексивна компетентност. И аналогично – до резистентност на учителя към оценителната дейност, която е част от неговите професионално-педагогически компетентности.

В резюме: „Точката на толеранса” между ученическото портфолио и ученическият архив в учителското портфолио показва един добър инструментален начин за взаимно признаване на права и отговорности на учител и ученик. Нейната единна функционалност се заключава в разбирането един и същ продукт от учебно-познавателна дейност да се възприеме, анализира и оцени от две различни гледни точки така, че те да представят достатъчно добре една максимална обективност. Да не се пропуска, че и в двата случая – на ученическото и на учителското портфолио, (само)оценителните процедури са по стандартизирани критерии и изисквания; че и в двата случая неотменяем елемент на самооценката и на оценката са доказателствата.

ВАРИАНТИ НА УЧЕНИЧЕСКОТО ПОРТФОЛИО

Известните и успешно приложими варианти на УП са три^{8 9}:

- 1) Портфолио - афиш (портфолио - витрина)
- 2) Портфолио - чек-лист (портфолио – контролен лист)
- 3) Портфолио отворен формат

Кой вариант да бъде избран? Кой прави изборът?

„Кой вариант да бъде избран?” е въпрос, предпоставящ познание за признак/ци, по които да се осъществи избор. От друга страна, в определена степен трите варианта са релевантни помежду си. Освен всичко друго, това означава, че признакът за избор е вътрешно позициониран в структурата на всеки от вариантите. По-долу се описва структурата на трите варианта. „Кой прави избора?” е въпрос с неопределен отговор. Т.е., може изборът да бъде направен от учителя, а може да бъде направен от ученика. Научно и практически погледнато,

⁸ По Slater, Timothy F. Portfolios. <http://serc.carleton.edu/introgeo/assessment/portfolio.html>

⁹ Те се използват активно във висшите училища в САЩ. Модификации на вариантите се използват активно пак там в средните училища

съществува и трети случай, при който изборът да бъде направен заедно от учител и ученик чрез постигане на компромис в техните мнения.

Във всеки от случаите обаче едно е определено ясно и недвусмислено: за да бъде направен продуктивен и конструктивно обоснован избор, то той следва да е информиран избор. С други думи, учителят е този, който има предварителното познание за ученическото портфолио и за най-добрия начин, по който да запознае ученика с него. Целта е не просто да информира ученика, а да успее да го привлече и достъпно ориентира в стъпките за създаване и поддържане на негово персонално портфолио. Добре е, но не е наложително, информираният избор да е писмен. Това означава учителят да подготви кратка листовка, в която се описва същността, необходимостта, смисъла и ползата за ученика от негово портфолио, както и алгоритъмът за създаване и поддържане на ученическо портфолио. Учителят може да подготви листовката въз основа на модела на пътеводителя, който се представя по-долу с надеждата да е практически полезен. Както всеки общ алгоритъм, така и този пътеводител е във формат на модел, подлежащ на модификации съобразно локалната среда, в която е дадено училище, статута на училището, възрастовите и индивидуално-социални и личностни характеристики на учениците, нивото на компетентност на учителя, спецификата на учебното съдържание по предмета и пр. под.

Портфолио - афиш (портфолио - витрина)

Портфолиото – афиш е фрагментно репрезентативно ученическо портфолио. Неговата структура включва следните елементи, които, според ученика, представляват: а) най-добрата му работа/решение до момента; б) най-интересната му работа/решение до момента; в) най-подобрената му работа/решение до момента; г) най-любимата му работа/решение до момента. Предлага се и елементът най-разочароваща ученика негова работа/решение. От гледна точка обаче на цялостната концепция на УП, представена по-горе, НЕ би следвало това да е елемент от *портфолиото – афиш* и изобщо от практиката *ученическо портфолио*.

Както беше вече изтъкнато по-горе, ученическото портфолио представя напредъка на ученика според неговата самооценка, т.е. данните регулярно се актуализират и съответно генерират. В този смисъл списъкът от елементи в *портфолиото – афиш* търпи непрекъснато допълване с указване на датите на отделните рубрики. Така една работа/решение, в определен момент ако ученикът я самооценява като негова най-интересна, то в следващ момент той ще постави в портфолиото си друга, която вече е по-интересна в сравнение с предходната такава.

Освен данните-продукти, ученикът представя съответни части от доказателства за постигнатост на учебни цели. Също така представя кратки самоаналитични и въвеждащи

текстове, в които описва защо е включил точно тези елементи и какво конкретно показват те като негови постижения.

По този начин вариантът *портфолио – афиши*, чрез отделни фрагменти, конкретизира „формулата” на УП: самооценка = резултат като данни от усвоеността на дадени ЗУК + доказателство за усвоеност + самоанализ.

Портфолио – чек-лист (портфолио – контролен лист)

Портфолиото – чек-лист е фрагментно контролно ученическо портфолио. То се състои от определен брой/набор елементи, които представляват резултати/решения + доказателства за постигнатост на съответни учебни цели + кратки самоаналитични текстове. Характерното за този вариант на портфолиото е, че със задачите, чиито решения представя ученикът завършва изучаването на даден раздел от учебното съдържание. Затова и вариантът е във фрагмента на контролен лист.

Независимо от регламентирания чрез ДООИ набор контролни задачи, ученикът има възможност да селектира определени задачи, респ. своите решения на тях, като по този начин той изразява своята преценка кое, според него, е най-важното и практически приложимо знание, което е усвоил в рамките на определения раздел. Освен това, ученикът може да избере да подмени една задача в контролния набор с друга, еквивалентна на нея, която, решена от него, по-добре представя неговия напредък. Важно е да приведе ясни доказателства, че е покрил даден стандарт.

Портфолиото – чек-лист може да се поддържа от ученика при условие, че учителят е направил списък на контролните задачи.

Този вариант на УП наподобява акредитирано¹⁰ учебно време за усвояване на раздел от учебното съдържание по даден учебен предмет. Щом веднъж е избрал да покаже, че е покрил даден учебен стандарт чрез определен набор решения на учебно-познавателни задачи, в елемента самоанализ ученикът следва да обоснове защо точно така е решил да разпредели своето учебно време за усвояване на раздела, т.е. защо именно тези свои решения на точно тези задачи е избрал да представи в своето *портфолио – чек-лист*.

По този начин вариантът *портфолио – чек-лист* конкретизира „формулата” на УП: самооценка = резултат като данни от усвоеността на дадени ЗУК + доказателство за усвоеност + самоанализ.

Портфолио отворен формат

Портфолиото отворен формат е сравнително цялостен вариант на УП. Той осигурява възможно най-пълно оглед на нивото на постижения и напредък на ученика, според него.

¹⁰ Акредитирано – официално/нормативно признато

Наименованието на варианта на УП показва красноречиво, че ученикът поддържа цялостна база-данни – решения/продукти + доказателства + самоанализи, които по негова преценка представят най-добре неговите постижения в покриването на учебните стандарти/цели и съответно учебно-познавателния му напредък в динамика.

Характерно е, че във варианта *портфолио отворен формат* в допълнение към изискуемите продукти/решения ученикът представя по своя преценка други свои постижения, например чрез кратки доклади за посещение в музей, спектакъл, анализ на ситуации, на житейски казуси, решими с даденото постигнато от него знание, други източници от „реалния”, т.е. извънучилищно-образователен свят.

По данни на преподаватели¹¹, чиито възпитаници поддържат такъв вариант портфолио, те (възпитаниците) съобщават, че, независимо от това, че този вариант е по-труден, те са горди и го намират за много полезен в посока преодоляване на по-нататъшни бариери; особено, имайки предвид ефекта от представянето на това свое портфолио пред този, на когото е необходимо.

В резюме: Посочените три най-пригодни за практическа употреба варианта на УП, независимо от това, кой е избраният от ученика, довеждат до един и същ ефект: ученикът остава удовлетворен от факта, че има възможност да изяви себе си, да се докаже като напредващ в учебното познание, при това, по най-добрия, според него, начин. А това е начинът, удовлетворяващ както самия него, така и ползващ неговия учител в адекватната му ориентация относно „точката на толеранса”.

ОПЕРАЦИОНАЛЕН МОДЕЛ НА УЧЕНИЧЕСКОТО ПОРТФОЛИО

Защо моделът е операционален?

- Защото основното познание за УП, от което се нуждае най-вече учителят, е как да структурира в подходящ вид за учениците **учебните цели/стандарти**, които те покриват. В модела учебните цели са операционализирани на пределно общо ниво предвид предназначението му: за учители, преподаващи всички учебни предмети. Нормативният документ, който урежда учебните стандарти и върху който в определен аспект се основава операционалният модел, е Наредбата за ДООИ на МОН.
- Освен учебните цели, в модела фигурира елементът **„цели на преподаването”**. Идеята за този елемент се основава, от една страна, на концепцията за дидактическото

¹¹ Slater, Timothy F. Portfolios. <http://serc.carleton.edu/introgeo/assessment/portfolio.html>

взаимодействие, нееднократно подчертавана по-горе. От друга страна, като операционална, идеята се основава отчасти на вече позования чужд източник¹².

- Моделът е операционален от още една гледна точка – представя **критерийни рубрики или както се наричат напоследък, клъстър**.

Оттук нататък учителят, в зависимост от учебния предмет, модифицира модела, за да го предостави след това на ученика, обсъждайки го с него.

Цели на преподаването, общоразвиващи познавателните компетентности

на личността на ученика

- ✓ Развиване на компетентността на учениците да **съобщават точно научните понятия, закономерности и приложения, редуцирани за учебни цели.**
- ✓ Развиване на компетентността на учениците да **пишат (описват, обясняват и аргументират)**, като използват ефективно **освен вербалната реч графики или други схематични изображения.**
- ✓ Развиване на компетентността на учениците да **отнасят (пренамират) основни знания в реални житейски приложения.**
- ✓ Развиване на компетентността на учениците да **се позовават на различни източници и препратки.**
- ✓ Развиване на компетентността на учениците да **синтезират и интегрират информация и идеи**, включително да **правят пренос** от една в друга познавателна и/или житейски практическа ситуация.
- ✓ Развиване на компетентността на учениците за **рефлексия** върху знанието и за ефективна **саморефлексия** = самоанализ на постижения + самоконтрол + самооценка на постижения.
- ✓ Развиване на компетентността на учениците да **мислят креативно и критично**, включително да **правят логически или други познавателни и практически проверки.**

Критерийни рубрики или клъстър/кратки самоаналитични текстове

- **Самооценка (резултат) 1:** Две фигури – а) Разбрах това, вече знам това, което се разработи в учебния час. Но сега не мога да представя доказателство и кратък пояснителен текст. б) Не разбрах, не знам. (От педагогическа гледна точка това

¹² Slater, Timothy F. Portfolios. <http://serc.carleton.edu/introgeo/assessment/portfolio.html>

означава, че доказателството и самоанализът не са ясно обозначени или съвсем липсват).

- **Самооценка (резултат) 2:** Разбрах това, вече знам това, което се разработи в учебния час. Сега представям малко доказателства и кратък пояснителен текст. В следващ момент ще съм в състояние да представя достатъчно пълни доказателства, придружени с кратък пояснителен текст. (От педагогическа гледна точка това означава, че доказателството и самоанализът не са достатъчно точни; че будят недоразумения, двусмисленост, неясноти, че са недостатъчно пълни или задълбочени).
- **Самооценка (резултат) 3:** Разбрах това, вече знам това, което се разработи в учебния час. Представям необходимите, според мен, доказателства и кратък пояснителен текст. Разбирам, че те възпроизвеждат това, което учителят каза и показва в час. Предстои ми да представя знанието със свои думи, пречупено през моето разбиране. Предстои ми да се позова и на други източници. Предстои ми да покажа как, според мен, това знание мога да приложа в други, практически значими за мен ситуации. (От педагогическа гледна точка това означава, че представените данни, доказателство и самоанализ са на ниво репродукция, липсва интегрираност в други знания и умения. Фактите са представени без показване на личния им смисъл и значение за ученика, без показване на практическа ситуация, в която те да бъдат пренесени).
- **Самооценка (резултат) 4:** Със сигурност разбрах това, вече знам това, което се разработи в учебния час. Представям необходимите и убедителни, според мен, доказателства и кратък пояснителен текст. (От педагогическа гледна точка това означава, че представените данни, доказателство и самоанализ са на продуктивно, на учебно-изследователско и на учебно-творческо ниво. Показана е компетентност за интегриране на знанието в други знания. Налице е позоваване на източници с тълкуване от ученика на основни тези в тях. Фактите са представени с показване на личния им смисъл и значение за ученика. Показана е практическа ситуация, в която се пренасят тези факти).

В един схематичен вид посочените критериенни клъстърни могат да се обсъдят с учениците така: **резултат (самооценка) ↔ какво разбрах ↔ доказателство № 1 (как и къде мога да го приложа) ↔ доказателство № 2 (позовани източници) ↔ самоанализ (кратък пояснителен текст-послание към учителя).**

Функцията на самооценителни клъстърни могат да изпълнят и ДОИ, като се обсъдят с учениците във вариант, подготвен предварително в достъпен за тях дизайн.

Ползотворни допълнителни функционалности за критериална операционализация се получават, когато се вземат предвид индивидуални и екипни формати на обучението.

При индивидуалния формат добри критериални клъстери за (само)оценка са например:

- формулиран въпрос върху учебната материя към учителя, като не се изисква въпросът да получи отговор. Критериалната функционалност тук се изразява в стойността на уменията да се формулира въпрос.

- съставен терминологичен речник;

- съставен понятиен речник и др.под.

При екипния формат на обучението, когато ученикът работи в малък екип (3-5 души) добри критерийни клъстери за (само)оценка са дадени в приложение № 2.

Критерийните рубрики или клъстери са полифункционални. Освен че служат за операционална самооценка на ученика, респ. за оценка, която учителят поставя, те имат предназначението и свойството да напомнят на учителя, че

ПЪТЕВОДИТЕЛ ЗА УЧИТЕЛЯ: КАК ДА НАСЪРЧАВАМ И ОБУЧАВАМ УЧЕНИЦИТЕ ДА СЪЗДАВАТ И ПОДДЪРЖАТ ПЕРСОНАЛНО УЧЕНИЧЕСКО ПОРТФОЛИО

Обръщение на учителя към ученика: Какво е ученическо портфолио и за какво ще ти служи

Самооценката на ученика е един от компонентите на Вашата оценка като учител за неговия учебно-познавателен напредък.

Какво е необходимо?

Време за подготовка на учителя: минимално, след като обектите за изучаване са ясно идентифицирани. Може би повече, ако много асистенти трябва да бъдат научени, когато портфолиото се използва в големи, многочислени класове.

Подготовка на вашите ученици: Трябва да се осигурят ясни очаквания на учениците в началото на курса.

1. Внимателно конструирайте и информирайте учениците за от 12 до 25 общи цели на обучението по предмета – съобразно ДОИ.
2. Преценете как точно портфолиото на ученика ще подкрепя неговото учебно-познавателно и цялостно личностно развитие и оценката Ви за неговия напредък при тези цели, използвайки неговото портфолио, в което той се самооценя.

3. Определете ученическото портфолио от кой вариант да е: 1) да описва учебната дейност, т.е. какво и как прави ученикът, за да усвои дадено учебно съдържание/фрагмент; 2) да е инструмент за част от Вашата оценка на неговия учебно-познавателен напредък; 3) да е комбиниран вариант.

4) Информирайте учениците относно Вашите очаквания, че те имат възможност да покажат/демонстрират ясно, че са постигнали определени учебни цели на определено равнище и в определена степен.

5) Обяснете им, че всяко доказателство трябва да бъде ясно означено за коя цел се отнася, за кое знание, умение и компетентност.

6) Поставете ясно изискване, че всяко доказателство трябва да е придружено от писмена обосновка и от параграф за самоанализ.

7) Акцентируйте, че задължение на ученика е ясно да демонстрира/покаже степен на успешност на постигане на конкретна учебна цел.

8) Обяснете на учениците ясно, че всяко доказателство за напредък се представя в табличен скалиран формат (цифрова, точкова, словесно-качествена скала).